

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Читацької культури та освіченості вимагає від молоді реформування освіти. З метою забезпечення виконання вимог державних стандартів необхідно змінити підходи до вивчення літератури як мистецтва слова. Лише за умови створення такої організації діяльності, за якої враховувалася б специфіка викладання предмета, можливе ефективне навчання. Не секрет, що останнім часом спостерігається зниження рівня читання молоді з одного боку і неоднозначне ставлення суб'єктів літературної діяльності до використання нових інформаційних технологій у навчальному процесі з іншого, що є підставою для розв'язання протиріч між розвитком літературних знань і читацькими вміннями. Інформаційний вибух спричинив ще одну групу протиріч. З одного боку — невідповідність технічного оснащення кабінетів української літератури, а з іншого — велика наповненість студентів у групах, що гальмує процес набуття літературної компетентності. Щодо першого протиріччя, то його можна розв'язати шляхом використання інформаційних засобів, розташованих у кабінетах інформатики, а друге потребує диференційного та індивідуального підходу. Створення умов для діалогового навчання «автор-твір-читач» забезпечить підвищення читацького рівня школярів, стимулюватиме бажання досягти мети.

Мета статті — організація взаємодії викладача літератури та студентів-читачів у процесі вивчення предмета з використанням нових інформаційних технологій.

Пошук шляхів розв'язання цієї проблеми зумовив основні завдання дослідження:

- розробити модель організації взаємодії словесника і студентів-читачів у процесі вивчення літератури;
- визначити умови успішної діяльності викладача, студентів-читачів;
- проаналізувати шляхи організації читацької діяльності під час вивчення літератури з використанням інформаційних технологій.

Аналіз актуальних досліджень. Організація читацької діяльності перебувала і нині перебуває в колі наукових інтересів А. Ситченка (методичні засади на уроках літератури), Б. Степанишена (ефективність методів навчання, цілісне осягнення молоддю художнього твору), Т. Бугайко (навчальний і виховний потенціал літератури), Л. Мірошниченко, Н. Волошиної (особистісне формування сприйняття), А. Фасолі (особистісно зорієнтований підхід), В. Халіна (художнє сприйняття творів) та інших дослідників.

Спостереження науковців доводять, що студенти мають досвід читацької діяльності, але заглиблення в специфіку літератури вимагає від читачів умінь організувати власну діяльність, щоб усвідомити не лише зміст твору, а й ті духовні надбання, що закладені в ньому автором. Якщо говорити про літературну діяльність і проблеми, що виникають під час формування навичок спілкування з художнім твором у читачів, слід зауважити, що важливе місце в розв'язанні протиріч посідають умови, за яких навчання стане успішним. На нашу думку, з цією метою доречно організувати вивчення літератури з використанням нових інформаційних технологій, під час якого характерними є взаємозв'язки між викладачем, групами студентів та їх лідерами, що виникають у процесі діяльності з наступною появою літературної компетентності у студентів.

Б. Степанишин, аналізуючи цю проблему, переконаний, що організувати працю викладача і студента в процесі вивчення літератури означає створити для цього сприятливі умови для навчання, щоб воно було високопродуктивним у результаті економії

часу і зусиль педагога та студента, далі — призвичаїти останнього самостійно здобувати знання і привести, зрештою, викладання літератури у відповідність до сучасного стану науки [5, с. 33].

К. Тірська у своїх дослідженнях успішного навчання має за підґрунтя роботи І. Якиманської, В. Давидова, Л. Імельсона. Вчена зазначає, що існують певні вимоги, виконання яких забезпечує продуктивну навчальну діяльність:

- викладання знань викладача має бути спрямовано не лише на розширення їхнього обсягу, інтегрування, узагальнення предметного змісту, але і на перетворення наявного досвіду кожного студента;

- необхідно стимулювати молодь до самостійного вибору і використання найзначніших для них засобів обробки навчальної інформації;

- важливо забезпечити контроль і оцінку не лише результатів, але і процесу навчання;

- характер запропонованого навчального матеріалу повинен сприяти використанню досвіду, що вдосконалюється, і який має студент;

- уведення знань про прийоми виконання навчальних дій, де виділяються загальнологічні та предметні прийоми навчальної роботи з урахуванням їх функції в особистісному розвитку;

- доцільно забезпечити побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку навчання як суб'єктної діяльності [6, с. 31].

Ця модель вказує на те, що читачі є як об'єктами педагогічного впливу, так і суб'єктами пізнавальної діяльності. Головну роль відіграє здатність працювати з літературним матеріалом, уміння використовувати здобуті знання для розв'язання самостійно визначеного навчального завдання з літератури, високий рівень пізнавальних здібностей є складовими успішного оволодіння знаннями і навичками роботи з художнім твором, захистом від зайвої інформації.

Пізнавальний компонент читацької діяльності розкриває наступні частини процесу:

1. Розуміння життєвого і творчого шляху автора.
2. Студіювання тексту твору.
3. Аналіз і синтез художнього твору.
4. Проектування читацької діяльності.
5. Вміння розподіляти час.
6. Співвіднесення практичної діяльності з теоретичними відомостями.
7. Пошукова та дослідницька діяльність студентів-читачів.
8. Презентація результатів.

Знайомство з *життєвим і творчим шляхом автора* є обов'язковою умовою, адже встановлення причинно-наслідкових зв'язків між автором та його твором, розуміння часу, в який жив митець, причини написання текстів дають змогу відтворити в уяві літературно-психологічний портрет письменника. Авторську думку можна зрозуміти через *студіювання тексту*, бо саме, опираючись на зміст, робиться перший крок до діалогу між читачем та автором. Розкриваючи головне у творі, читач наближається до свідомого сприйняття, добір цитат полегшує переказ, висловлення власної думки.

Звертаю увагу, що невід'ємною частиною діяльності читачів є цілісний аналіз і синтез художнього твору на основі розумових дій, що передбачає сформованість літературних знань, читацьких умінь. А. Ситченко запропонував модель вироблення у читачів умінь аналізувати художні твори. Дослідник стверджує, що «повторюваність розумових дій та операцій сприяє закріпленню в студентів нервових зв'язків, які перебувають в основі певних динамічних стереотипів, урахування педагогами самої можливості таких зв'язків, забезпечують природовідповідний характер пізнавальної роботи, дають змогу приділити належну увагу її процесуальному аспекту» [4, с. 127].

Переконані, що індуктивний і дедуктивний методи пізнання сприяють цілісному аналізу твору, інтеграції та критичній оцінці прочитаного. Схема аналізу твору подібна до

іграшкової пірамідки, на основу якої можна нанизати кільця будь-якої форми, а використання інформаційних технологій уможливить різні способи її подання.

З метою підвищення ефективності навчання, читачі мають самостійно **проектувати свою діяльність**. Молодь сприймає світ образами. Із цих образів вона будує свою модель. Створення власних проектів передбачає покроковий аналіз дій, визначення теми і ключових запитань, опрацювання джерел інформації, врахування здібностей однокласників, уміння співпрацювати в групі, досягати високих результатів.

Не менш важливою частиною літературної діяльності є **вміння розподіляти особистий час** для навчання як педагогам, так і студентам. Планування є першочерговим у раціональному розподілі часу. Спланована читацька діяльність залишає місце для роздумів і відпочинку, що є важливим фактором, по-перше, тому, що перенасичення інформацією може спричинити перевтому юнацького організму, по-друге, — нездатність сприймати матеріал, отримувати насолоду від читання. Тому варто бути обережним, оскільки інтенсивна робота може перетворитися на згубний вплив.

Упевнені, що **практичне застосування теоретичних відомостей** сприятиме розвиткові розумових сил молоді, ефективній груповій та індивідуальній роботі. Зрозуміло, що завжди легше вивчати нові відомості на основі знаних. Без знань теорії літератури, пізнання будови тексту неможливо проникнути в підтекст художнього твору.

Перехід до систематичного поглибленого оволодіння основами наук, ускладнення навчальної діяльності, нові підвищені вимоги до студентських обов'язків стимулюють значне посилення пізнавальної активності підлітків, розвиток у них уваги, пам'яті, мисленнєвих процесів, усного і писемного мовлення [3, с. 22].

Слід зазначити, що **дослідницька і пошукова діяльність** допомагають дітям реалізувати свій потенціал, сприяють розвиткові інтересу до дорученої справи, виховують відповідальність. Досвід переконує, що найбільш універсальними засобами всебічного розвитку є використання міжпредметних зв'язків, інтерактивних прийомів, що дозволяють формувати змістові, процесуальні і мотиваційні компоненти; оволодівати новими інформаційними технологіями, уміннями відбирати, аналізувати, систематизувати нові знання, використовувати джерела інформації для власного розвитку; уміння працювати в умовах пошуку, дослідження; передбачати новизну під час розв'язання навчальних завдань.

Щодо **презентації результатів**, то цей вид передбачає використання всього арсеналу знань, літературних умінь і навичок, яких діти здобули на попередніх етапах навчання. Повноправними компонентами можуть бути мультимедійні презентації, буклети, мікрофільми, веб-сторінки.

Переконані, що під час такої діяльності студенти-читачі набуватимуть досвіду роботи з інформаційними джерелами, висловлюватимуть власні думки з приводу прочитаного, стануть генераторами ідей, розроблятимуть власні творчі проекти.

Завжди варто пам'ятати і про майстерність викладача. Крім знання свого предмета, Б. Степанишин наголошує на «любові до дітей і закоханості у свій фах, глибокій людяності, високій інтелігентності, внутрішній культурі, моральній чистоті, осмисленій вірі в Бога, почутті національної та людської гідності, естетичному чутті» [5, с. 9].

На наш погляд, умови успішної діяльності викладача літератури по відношенню до своїх студентів містять наступні складові:

- вчасна допомога;
- толерантне ставлення;
- заохочення;
- передбачення труднощів;
- майстерність викладача літератури;
- урахування індивідуальних і вікових особливостей;
- створення ситуації успіху;
- використання міжпредметних зв'язків;

- діалоговий характер читацької діяльності;
- відповідність завдань індивідуальним особливостям студентів.

Учасники навчального процесу — студенти і викладачі, їх об'єднує як розуміння загальної дидактичної мети, так і спільна праця. Щоб співпраця була схожа на гармонійну гру симфонічного оркестру, необхідно задіяти всю майстерність педагога.

С. Золотарьова у своїй дисертаційній роботі, посилаючись на дослідження А. Глозової, І. Тачиної, Г. Горської, М. Іваненко підкреслює, що «не потрібно пояснювати того, що діти самі у змозі зрозуміти, і в чому вони без ускладнень можуть розібратись», не виконувати за них того, що «вони у змозі і повинні робити самі» [2, с. 123].

Ця точка зору цікава, однак не слід забувати, що є студенти як з високим рівнем розвитку, так і з низьким, і саме такі (останні) потребують допомоги. Сильні здатні самостійно виконувати роботу, отримуючи лише завдання, інформацію про мету і засоби розв'язання задачі, а слабші, як свідчать психологи, потребують індивідуального підходу.

Австрійський психолог, педагог і лікар А. Адлер у своєму дослідженні наголошує, що необхідно звертати увагу на природу і сутність людини, її психічні реакції, думки, почуття, знати кінцеву мету, до якої бажає наблизитись підліток [1].

Отже, опора на специфіку предмета літератури і врахування умов успішної діяльності з боку викладача вплине на вибір форм, методів і прийомів формування сприйняття художнього твору, а знання індивідуальних особливостей студентів стане підґрунтям, на якому формуватиметься духовно здоровий, літературно компетентний, соціально адаптований читач, сповнений симпатією до людей.

Світова спільнота вважає компетентнісний підхід дієвим інструментом поліпшення освіти. Ми переконані, що без знань змісту твору наявність теоретичних відомостей з літератури зводить навчальний процес нанівець, тому педагог має вимагати від студентів прочитання текстів. Звичайно, знайомство з творчістю митця може відбуватися шляхом залучення молоді до різних джерел інформації (електронні посібники, паперові носії, Інтернет). Важливим є навчити читача фільтрувати отриману інформацію, оцінювати її, відбрати найважливіше.

До умов успішної діяльності, крім названих вище факторів, можна віднести наступні:

- постановка мети;
- самостійність у здобутті знань;
- використання НІТ;
- бажання, відповідальність;
- позитивні емоції;
- зовнішня, внутрішня мотивація;
- літературна компетентність студентів;
- інтелектуальні здібності молоді;
- самооцінка.

Зазначимо, що мислительний компонент читацьких здібностей залежить від рівня інтелекту студента. Здатність осмислено аналізувати твори, висловлювати думки, знаходити відповіді на запитання неможливо без інтелектуальних здібностей. Логічність мислення, асоціативна пам'ять дають змогу встановлювати зв'язки між предметами і явищами, відтворювати ці зв'язки відповідно до визначеної закономірності. Безперечно, набувають великого значення спадковість, соціальний фактор, але без планомірного впливу педагога на розвиток особистості рівень розумових здібностей залишиться низьким, тому визначальним фактором успішної діяльності студентів-читачів у нашому дослідженні є інтелектуальні здібності молоді людини.

Переконані, що не останню роль у навчанні відіграє бажання студента здобувати знання. Досягнення оптимальних результатів можливе за умов, коли навчання передбачає відповідальність кожного із учасників навчального процесу. До внутрішніх причин, що зумовлюють безвідповідальність є: нерозвинена уява, слабка пам'ять, перевтома,

відсутність сили волі, знань у певній галузі, недостатній розвиток емоційно-вольової сфери, а також особливості темпераменту. Щоб змінити поведінку на краще, потрібно повірити в його сили, тоді і підліток повірить у себе; ставитись до нього з повагою, розумінням, не ігнорувати його потреби і почуття, залишатись для нього авторитетом і прикладом. Формувати оптимістичний, позитивний світогляд можна лише через дружні стосунки між студентом і педагогом.

Висновок. Отже, окресливши умови успішної діяльності викладача літератури і студентів-читачів та проаналізувавши шляхи організації читацької діяльності під час вивчення літератури з використанням інформаційних технологій, зазначимо, що розуміння цих співвідношень розкриває сутнісні особливості викладання предмета літератури. Запропоновані види діяльності передбачають пошук шляхів уникнення одноманітності в роботі викладача на занятті, наочне представлення результатів літературної діяльності, можливість виявлення рівня навчальних досягнень студентів; забезпечення особистісно зорієнтованого навчання, формування мотивованого ставлення до вивчення літератури. Під час вивчення літератури з використанням інформаційних технологій, що дозволяє послідовно від простого до складного формувати в молоді літературну компетентність, навички проектної діяльності, сприяє розвитку творчих здібностей. А розумне використання всіх її складових сприятиме підвищенню рівня навчальних досягнень студентів-читачів.

Література:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: [пер. с нем., вступ. ст. А.М. Боковикова]/ А. Адлер. — М.: фонд «За экономическую грамотность», 1995. — 96.
2. Золотарёва С.А. Развитие теории урока в советской дидактике периода середины 60-х годов: автореф. дис. на соискание научной степени канд. пед. наук: спец. / С.А. Золотарёва. — Хабаровск, 1998. — 199 с.
3. Психологічний довідник учителя: в 4 кн., кн. 3.: [упор. В. Андрієвська; наук. ред. С. Максименко]. — К.: Главник, 2005. — 96 с. — (серія «Психол. інструментарій»).
4. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу: [монографія] / Анатолій Люціанович Ситченко. — К.: Ленвіт, 2004. — 304 с.
5. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя /Б. Степанишин. — Київ: РВЦ «Проза», 1995. — 255 с.
6. Тирская Е.А. Проектирование учебной деятельности старшеклассников в условиях личностно ориентированного обучения: дис. на соискание научной степени канд. педаг. наук: Е.А. Тирская. — Омск, 1999. — 150 с.

У статті розглянуто можливі шляхи читацької діяльності; виявлено умови, що сприяють досягненню успіху в навчанні літератури; створено модель організації взаємодії словесника та студентів-читачів у процесі вивчення літератури.

Ключові слова: викладач, студент, модель, взаємодія, вивчення літератури.

В статье автор рассматривает пути организации читательской деятельности. Выявлены условия, которые способствуют достижению успеха в обучении литературе. Сложена модель организации взаимодействия словесника и студентов-читателей в процессе изучения литературы.

Ключевые слова: преподаватель, студент, модель, взаимодействие, изучение литературы.

In the article the author studies the ways to organize a reader's activity. The conditions which help to achieve success in the study of literature are found. The model of the interaction between the teacher of literature and the student-readers in the process of the study of literature is given.

Key words: teacher, student, model, interaction, study of literature.